

TILLMANN J. A.

Idők, jelek, haláljelek*

„Vakon botladoznak a semmi felé vezető úton, az autópályán, amelyet szélesre és simára építettek maguknak, bogy gyorsabban száguldbassanak rajta a nagy üres lyukhoz, amely az út végén vár rájuk, bogy elnyelje őket.”

Lame Deer szíu indián sámán

A későújkori ember útjai a töredezett tudás romhalmazai között vezetnek. E romok egyik töredékhalmaza a Földről szól. A Földről, mely a tér sötéten bársonyló tengerében járja útját csillaga vonzaskörében, miközben azzal együtt sodródik a Galaxis peremvidékén, mindahány égitesttel együtt távolodván a teremtéskezdet megállapíthatatlan helyétől.

Ebben a *kopernikuszi fordulat* nyomán beláthatóvá vált szédületben az ember nemcsak a térbeli viszonyítás alappontjainak szilárdságát veszítette el, hanem — többek közt — a változások és helyváltoztatások emberi mértékét, valamint ezek végső mércéjét, a nyugalmat is.

A korunkban kibontakozó üzőtség természetesen nem ebből a kora újkori fordulatból ered. Csak kezdete és kozmikus kiterjedése válik érzékelhetővé benne. Egyúttal feltáru eredetének forrásvidéke is: az a tudásvágy — és a belőle fakadó viláगतalakító szándék —, amelynek valóra válását szép új világunk szemlélteti.

Az ember a vágyai és a vágyteljesedései közé többnyire eszközöket iktat. Az eszközök száma véges sok, akárcsak a vágyak, amelyek teljesedve sokszorozódnak és egyre messzebb vezetnek. Akár az elérhetetlenbe.

Az eszközök a vágyak járművei. A vágyhordozók készen állnak arra, hogy a teljesedésbe vigyenek. Egyre számosabb és egyre összetettebb eszközrendszerek vezetnek az újra és újra átszerkesztett vágyálmok felé. Amit immár jó ideje az egyre újabb eszközök ébresztenek.

Az eszközöknek ez az elszaporodása egyre jobban aláássa az ember esélyeit. Többek közt a megmaradásra. Egyenként éppúgy, mint összességünkben.

Veszélyesen élünk. Sokkalta veszélyesebben, mint amire Nietzsche áhítózott a korai gépkorszak hozzánk képest andalítóan békebeli éveiben.

Veszélyes eszközök kezdtek uralni ezt a világot. Már mindenütt jelen vannak; még ott is, ahol talán nem is gyanítanánk őket: az érzékeinkben és az emlékeinkben. A látásunk is azt láttatja velünk, amihez a gépi láttatás révén hozzászoktunk. És a megszokáshoz akár néhány alkalom is elegendő.

* Előszó a *Haláljelek Magyarországon* (Művelődéskutató Intézet; előkészületben) című kötet-hez.

A szem ugyan lehunyható, a látás felfüggeszthető. A hallás és az emlékezet mar aligha. Hallásemlékeinknél fogva a gépi ütemesség láncára vagyunk fűzve. A működés zajának titkos zenéje a gyorsításról szól: létesíts kapcsolatot a lefolyás lármájával! Hangolódj rá a haladás vezényszavára! Váltás iramot! Haladj! Gyorsulva szép az élet! ...

Az érzékek évezredes kondícióinak megtöréséhez kézreállnak a *speedek*, a természetes és mesterséges gyorsítók: a koffeintől a kokainig. Megannyi út a belső folyamatok felfokozására. Arra, hogy a test beérhesse az elszabadult változások menetoszlopát.

A napszakok láncolatának ősi mértékét előbb a mechanikusan mért óraidő, mára pedig a digitálisan kiszabott percek béklyói váltották fel. Az eszközökkel együtt működtetjük, a dolgozó ember is állandó fejlődésre, azaz gyorsításra van kényszerítve. A munkafolyamatokban jelentkező kényszer azonban csak egyike a *felülkerekedő gépiség* — Goethe kifejezése! — fokozódó terrorjának. Az átalakítás, a korábbi állapotjellemzők meghaladásának kényszere csaknem minden életszintéren jelentkezik. A köznapok láncolatát megszakító ünnepek helyett a díszletek és jelmezek egyre gyorsuló hullámokban zajló lecserelése hivatott megkönnyíteni az időfolyam egyneműségének elviselését.

A gyorsulás szellemi és szemléleti összegzése a haladás mítoszában megy végbe. Ez a mítosz mindenre kiterjed, és formagazdag folklórja folytán általában a gondolkodásban is sikeresen leplezi élet- és emberellenes jellegét.

Lehet, hogy a gyorsaság viruló újkori kultusza az ember földhözköttöttségéből eredő elszakadásvágyából is táplálkozik. Az ember olykor, e helyt és ez idő tájt egyre gyakrabban, legszívesebben azonnal elszállna innen, eme fenségesnek aligha mondható keretek közül. És nemcsak déli vagy nyugati irányba. Ráállna a kifutópályára és egyetlen szárnycsapással maga mögött hagyná a reálisan létező egyre valószínűtlenebbé váló vadonát ...

Az elszakadásnak, akárcsak rövidített változatának, a *száguldásnak* a vágyát már a madarak röptének látványa is feléleszti: miért is ne vetnénk bele magunkat a távoli terek hívogató ismeretlenségébe, a zuhanva távolodás mámorába, az elszakadás lázába?!

Ez a vágy, miként minden vágy, veszélyekkel szegélyezett. Lehet, hogy legmélyebb rétegében annak az iszonyatos sebességnek a sejtelme lappang, amely e bolygó valamennyi lakóját a végtelenbe vesző csillagközi utazásra viszi. Nem tudjuk, miként és mennyiben érintenek bennünket ezek az emberfölötti sebességek. Mint ahogy azt sem, vajon változtatott-e ezen a tudáskígyó végeérhetetlen gyűrűzésének erről tudósító üzenete; a rábredésünk arra, hogy egy úr hajósaiként járjuk utunkat a szilárdnak hitt földön.

A látható — és évek ezreinek során át látott — sebességek emberarányosak: a felhők vonulása, a vizek áramlása a szemünkhöz szelődült. Aminek a sebessége ezen túl van, bizonyára nem véletlenül áll felettünk. Az ember ebben az életben a földhöz van szőgezve; a távolok megismerésének teljessége, a vég nélküli távolodás képessége (még) nem osztályrésze.

Az ismeretlenre irányuló vágyak a megismerésben teljesülnek. A vágy teljeseése — amint az többek közt Friedrich Nietzsche nyomán ismeretes — szeretne végeérhetetlen lenni; határtalan térben és időben. Az élet tere azonban lehatárolt, ideje pedig véges. A vágyra adódó válasz idézet és ízelítő a végtelenből. A végtelen egyik partján azonban a rossz végtelen honol. Vidékein a rossz vég nélküli kígyókban gyűrűzik és útjai a halál felé visznek. Akár ötödik sebességgel.

Az embernek nevezett lágy gépezet mégis száguldani szeret. A haladás ötmilliárd sávos pályáján. Amiről nem is igazán ismeretes, vezet-e valahová. Csak az kétségtelen, hogy egyszer véget ér. Meglehet, hogy amit egyszer elhagyni látszott, azt egy korszakos vargabetű küzdelmes megtétele után immár beérni is képtelen.

Az ember vándor volt és vándor is marad ezen a földön. A vándorélet, a nomádság korai és kései válfajait azonban egy világ választja el egymástól: a lovas nomádok az idők során

leszálltak a lóról és közlekedő nomádokká váltak. A közlekedéshez pedig többnyire közlekedési eszközöket használnak. (Ha némelyek olykor mégis lóra szállnak, az olyan, mintha az időben tennének egy utazást.)

A ló nyergébe szállva az ember egy élő lényvel társul. A lovat megülve folyvást átérzi az őt hordozó lény összes rezdülését, akárcsak a ló a lovasának terhét, minden mozdulatát. Ló és lovasa a vágásban majdhogynem eggyé válik. Eközben a táj megmarad tájnak, a szél nem tűnik el a szélvédő mögött. Lovát megülve a lovas a szó eredeti és teljes értelmében felmagasodik. Méltóságával egyetlen gépezet vezérlőjének mégoly lenyűgözőnek tetsző emberfelettsége sem ér fel. (Ha egy motoros — akinek az alakja látszólag legközelebb áll a lovaséhoz — hű akar lenni eszközéhez, áramvonalas ufó-lénnyé kell változnia, bukósisakja arctalanságába kell öltöznie — ami azért a Nagy Bukástól nem óvja meg.)

A ló is elbukhat, avagy levetheti magáról lovasát. Ám e veszélyt nem egy átláthatatlan és bonyolultságának növekménye folytán növekvően balesetveszélyes technológiai termék támasztja. Ló és lovasa egyaránt érzékeli helyzetük veszélyességét. A gépezetek esetében a veszélyérzet helyét a konstrukció biztonsága tölti be. A biztonság illúzióját tovább fokozza a járművek komfortja, az utazásnak a helybenmaradás díszleteivel való felruházása. A veszély valós nagyságát mi sem mutatja jobban, mint az, hogy évente városnyi népesség vérzik el az utak csataterein. Az ő baleseteik általában már a hírekben sem szerepelnek. Az áldozatok „leírhatók”, akárcsak a hadgyakorlatok „megengedett”, százalékosan megadott hulladékkrátája. Az „élőerő” elenyésző veszteségét jelentik ők a vívmányok viruló világában. Ha olykor mégis emléket állítanak nekik, haláljeleik eltűnnek a közlekedési utasítások táblái között, vagy eltüntetik őket a közlekedés biztonságára hivatkozva.

A veszélyek pedig — minden egyéb híresztelés ellenére — növekszenek. A gépezetek fejlődésével, összetettségük fokozódásával fokozott hibalehetőségek járnak együtt. A gépek világa szervetlen világ. Nem élő rendszer, melyben organikus szerveződés folyik az élőlények vagy élő rendszerek fenntartására, az életbenmaradásra. A földi utak után immár a légi utak is telítettek. A balesetek esélye a haladás haladványa szerint hatványozódva növekszik.

A gépi rendszerek elterjedésével párhuzamosan az ember — emberi vonásainak — leépülése zajlik. Amíg menet közben egy lovas rábízhatta magát a lovára és nem kényszerült figyelmét egyvégteben az útra fordítani, addig egy jármű vezetőjének folyvást az útra kell összpontosítania figyelmét: a gondolkodás szabad térségei helyett a kiegyenesített érdektelenségre. Ahol a táj színei helyett a betonszürke és az aszfaltfekete váltja egymást. A sebesség pedig amúgy sem ad módot a szemlélődésre. Az út mentén álló haláljelek erről is szólnak: a szegénységükkel. Az út menti új keresztek nem a szemlélődés kifutópályái, nem feszületek, nem a halál és feltámadás emlék-reményjelei, hanem *közlekedési emlékművek*: a haladás szünetjelei. Ott állnak, ahol egy út nem folytatódott tovább és egy utazó megvált az életétől.

A vég esélyével bárhol szembesülhetünk. Akár utazás közben is. Mialatt valamely vágyott távol felé tartunk. Akár a Pannon-tenger kései maradványának partjától távolodóban. Miközben egy vakmerő északi utazó vezeti önjárónkat. A tájék mint valami szőnyeg gördül aláink. A zene, az elengedhetetlen, szól. A táj már megszűnt tájnak lenni; dombjaival, fáival és egével egyetemben díszletté vált: az utazás filmjének díszletévé.

Úton vagyunk: az ablakok csillámlóan keretezett képernyői mögött minden észvesztően suhan. A szél zúgását, a kerekék surrogását elnyomják a zenék. A száguldás terébe akusztikus terek keverednek; a viszonylatok elvesznek. Minden megeshet. És egyszer csak történik valami: az énekes — Jim Morrison — hangján megszólal a Hely Szellemé és az idő illő szavát szólja: „This is the End. My only friend, the End...”